

۱۳۳۸

غنا و موسیقی

(راهیت، حکم و پیاده‌ها)

مؤلف:

سید مصطفی حسینی رودباری

دفتر انتشارات اسلامی

والله به جامعه مدنیین حوزه علمیه قم

سرشناسه: حسینی رودباری، سید مصطفی، ۱۳۴۰ -

عنوان و پدیدآور: غنا و موسیقی (ماهیت، حکم و پیامدها) مؤلف: مصطفی حسینی رودباری.
مشخصات نشر: قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۸۷.
مشخصات ظاهری: ۲۸۴ ص.

فروست: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۲۸.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۷۰-۸۹۵-۴

وضعیت فهرست نویسی: برون سپاری.

یادداشت: چاپ دوم: ۱۳۹۳ (فیبیا).

یادداشت: کتابنامه به صورت زیر نویس.

موضوع: ملام موسیقی.

موضوع: موسیقی (فقه).

شناسه افزوده: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی.

رده بندی کنگر: ۳۸۷ م ۹/۸۲/۲۳۲ BP

رده بندی دیویی: ۳۸۷/۲۱۷

شماره کتاب شناسی ملی: ۳۴۵۰۳۰

غنا و موسیقی (ماهیت، حکم و پیامدها)

■ مؤلف:	سید مصطفی حسینی رودباری
■ موضوع:	غنا و موسیقی
■ قطع:	وزیری
■ نوبت چاپ:	دوم
■ چاپ و نشر:	دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم
■ تعداد مجلدات:	یک جلد
■ تعداد صفحات:	۲۸۴
■ تاریخ انتشار:	بهار ۱۳۹۴
■ شمارگان:	۵۰۰

دفتر انتشارات اسلامی

وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم

مقدمه ناشر

در این حقیقت آشکار، جای هیچ تردید و انکاری نیست که تمام احکام نورانی شریعت اسلام اعم از: واجبات، محرمات، مستحبات، مکروهات و مباحات، دارای حکمتی نهار با آثار است و موجب سعادت و تعالی نسل بشر در طول تاریخ بوده و هست.

حرمت «غنا و موسیقی» نیز از این حکمت، مستثنا نبوده و نیست؛ چرا که تأثیر مستقیم غنا و موسیقی بر روح و روان انسان، آثار مخرب و ویرانگر آن بر فرد و جامعه بر هیچ انسان عاقل و خردمندی، پوشیده نیست. انبوه دستنوشته‌ها، مقالات و جزوات فرهیختگان علمی و تشکیل کنفرانسها و همایشهایی که برای این منظور برپا شده و می‌شود، برهان قاطعی بر مدعاست.

از این رو، پروردگار متعال در قرآن کریم، طبع آباء چنانچه مانند آیه: لهو الحدیث و قول الزور، غنا و موسیقی را تحریم و مردم را از نزدیک شدن به آن دحذر داشته است. در روایات و احادیث بی شماری از ائمه معصومین علیهم السلام نیز، تعبیر صریح و استواری بر حرمت غنا و موسیقی ابراز شده است.

فقهای عظیم الشان شیعی مانند: شهید ثانی، مقدّس اردبیلی، محقق سبزواری، شیخ انصاری و دهها فقیه نامدار دیگر نیز با استناد به آیات کریمه و روایات و احادیث شریفه، به حرمت ذاتی غنا و موسیقی به طور صریح فتوا داده‌اند.

بسیاری از اندیشوران و فقهای مشهور و بلند آوازه اهل سنت از جمله پیشوایان

مذاهب اربعه: احمد بن حنبل، ابوحنیفه، مالک و شافعی نیز به حرمت غنا به طور صریح و روشن فتوا داده‌اند.

مؤلف محترم، در این اثر ارزشمند، با جمع آوری آیات و احادیث مربوطه و نقل اقوال فقهای مشهور اعم از شیعه و سنی و نقل فتاوی برخی از مراجع تقلید نامدار شیعه و سخنانی ماندگار از امام خمینی علیه السلام، با قلمی روان و سبکی پسندیده، به بحث و کنکاش پیرامون غنا و موسیقی پرداخته و در نهایت، مجموعه‌ای مفید و قابل تقدیم به رهجویان معارف دینی ارائه داده است.

این دفتر، پس از بررسی و ویرایش، آن را به زیور طبع آراسته و تقدیم علاقه‌مندان می‌نماید. امید آن که مورد رضای حضرت حق قرار گیرد ان شاء الله.

دفتر انتشارات اسلامی

وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم

چکیده

رسالة حاضر، شامل پنج بخش می‌باشد که خلاصه‌ای از مباحث آنها به شرح ذیل است:

در بخش اول - که مربوط به کتابیات می‌باشد - امور ذیل به اثبات رسیده است:
۱ - اعم بودن مفهوم موسیقی نسبت به غنا و تقسیم موسیقی به دو نوع سازی و آوازی.

۲ - معانی گوناگونی که در کتابهای است برای غنا بیان گردیده است، تباین ذاتی با یکدیگر نداشته بلکه نزدیک به هم می‌باشند و با کلمات همه آنها به دو چیز می‌باشد: ترجیع و تطریب صدا.

۳ - مراد از غنا در منابع دینی، صوتی است که از سه امری برخوردار باشد: ترجیع، تطریب و سخن باطل یا لهوی گمراه کننده.

در بخش دوم - که مربوط به غنا (موسیقی آوازی) می‌باشد - مطالب ذیل مورد بحث و بررسی قرار گرفته است:

- ۱ - دیدگاه فقهای شیعی که عموماً قائل به حرمت غنا هستند.
- ۲ - دیدگاه فقهای سنی که غالباً قائل به حرمت غنا هستند.
- ۳ - در بین دلایل متقدمین به حرمت غنا، دلالت آیه: ﴿لَهُوَ الْحَدِيثُ﴾، آیه: ﴿قَوْلَ

الزُّورِ و دلالت روایات، مورد پذیرش قرار گرفته است.

۴ - روایات دلالت‌کننده بر حرمت غنا متواتر بوده و ضعف سندی برخی از آنها اخلاقی به آن وارد نمی‌کند.

۵ - دلایل قایلین به حرمت ذاتی غنا مورد نقد قرار گرفته و رد شده است.

۶ - سخنان مرحوم فیض کاشانی و محقق سبزواری - رحمة الله علیهما - در زمینه غنا و نستی که به آنان داده شده است - مبنی بر حرمت ذاتی غنا - مورد بررسی تفصیلی قرار گرفته و ثابت شده است که این نسبت صحیح نمی‌باشد.

۷ - خلط بین مفهوم لغوی و شرعی غنا توسط برخی از فقها موجب اختلافهای زیادی بین آنان گردیده است.

۸ - موارد استثنا از حکم حرمت غنا، تخصصاً از عنوان غنای شرعی و فقهی، خارج می‌باشند.

۹ - اصل عملی در مسأله غنا بر صورت سه گانه شک: شبهه حکمیة تحریمیة، شبهه موضوعیة مفهومیة و شبهه موضوعیة بمصادیقیه بیان شده است.

در بخش سوم (استعمال آلات طرب یا نوازندگی) در نگاه فقها و دلایلشان و نیز موارد استثنا از حکم آنان مورد بررسی قرار گرفته و امور ذیل اثبات گردیده است:

۱ - دلالت آیه لهوالحدیث، اخبار، سیره معصومین علیهم‌السلام سیر متشرعه بر حرمت نوازندگی، تمام می‌باشد.

۲ - فقهای شیعی، عموماً به حرمت مطلق استعمال آلات طرب، قائل بوده و تنها عده معدودی از آنان، قائل به جواز دف زدن در مجالس عروسی و ختان می‌باشند.

۳ - منابع روایی و فقهی اهل سنت، حاکی از جواز استعمال آلات طرب در ایام سرور بوده و در آنها نسبتهای ناروایی به رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم داده شده است.

۴ - مقتضای اصل عملی در مسأله نوازندگی در سه مرحله: شبهه حکمیة تحریمیة،

شبهه موضوعیه مفهومیّه و شبهه موضوعیه مصداقیّه، مورد بحث قرار گرفته است.

در بخش چهارم (پیامدهای غنا و موسیقی) آثار غنا و موسیقی در قرآن، روایات و از دیدگاه علوم و عقول بشری مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. در این قسمت هماهنگی بین نظام تکوین و تشریح، در مسأله غنا و موسیقی، روشن شده است.

در بخش پنجم، شبهات و توهمات مربوط به موسیقی و غنا مورد بررسی قرار گرفته و پاسخ آنها داده شده است.

در خانۀ نتایج به دست آمده در پژوهش حاضر، بیان گردیده است. در قسمت ضمیمه نیز مناوای مراجع عظام تقلید و نیز سخنرانی امام خمینی علیه السلام در زمینه موسیقی بیان گردیده است.

www.ketab.ir

مقدمه و روش

۱ - تبیین موضوع

«اسلام» به سهولت جامع‌ترین مکتب آسمانی، به ابعاد گوناگون زندگی انسان، نظر داشته و صراط مستقیم را به وی بر وانش گشوده است. یکی از موضوعات اساسی مورد عنایت شرع مقدّس، «مسأله موسیقی و نحوه مواجهه انسان با این پدیده» می‌باشد. هرچند این موضوع را می‌توان از جنبه های مختلف علمی، تاریخی، فنی و ... مورد بررسی قرار داد، اما آن چیزی که رساله حاضر در آن عدد تحقیق آن می‌باشد، بررسی احکام شرعی آن از قبیل: حکم شرعی خوانندگی، نوازناگی و نیز پیامدهای فردی و اجتماعی آن می‌باشد؛ بنابراین، مسائلی از قبیل: علم موسیقی، تاریخ موسیقی و ... از حوزه بحث رساله فعلی خارج می‌باشد.

۲ - اهمّیت موضوع رساله و فواید آن

موسیقی و تأثیرات آن از جمله موضوعات اساسی است که به دلیل ارتباط مستقیم با روان انسان، قادر است بخش عمده ای از زندگی انسان را تحت شعاع خویش قرار دهد. از طرفی فقدان پژوهشهای عمیق نسبت به موضع دین در زمینه موسیقی، موجب بروز حرکت‌های افراطی یا تفریطی در این مسأله گردیده است؛ بنابراین، تبیین موسیقی از دیدگاه شرع مقدّس و تحقیقات گسترده پیرامون آن، نقش دین را در پاسخگویی به این

مسأله مهم نشان داده و غفلت از آن نیز زمینه اتهام ناکارآمد بودن فقه و حکومت اسلامی را در حلّ این معضل فکری، به دنبال خواهد داشت.

۳- پیشینه تحقیق درباره موضوع

بنابر تحقیقات برخی از پژوهشگران حوزوی، تا قرن یازدهم، بحث موسیقی، غالباً در ضمن کتاب تجارت یا شهادت توسط فقها مطرح گردیده و اثر مستقل و یا مبسوطی در زمینه آن در این برهه طولانی مشاهده نشده است.^(۱) شاید یکی از عوامل مهم این امر، حساس نبودن حاکم اسلامی نسبت به این موضوع و روشن بودن حکم کلی آن از دیدگاه فقها بود است.

اما از این مرحله که در نیم بعد از به حاکمیت رسیدن صفویان و رشد فرهنگ تصوّف، بحث موسیقی و غنا، صورت جدی بین فقها مطرح می‌گردد؛ به ویژه آن که در این دوران، برخی از فقهانظیر محمّد یحیی آشافان و محقق سبزواری - رحمة الله علیهما - در باب غنا و موسیقی، نظراتی را ابراز داشتند که زمینه پیدایش نزاعهای فکری زیادی در بین فقهای عصر خویش بلکه فقهای دوران بعد فراهم نمود؛ از این رو، می‌بینیم در این دوران طولانی - که تا کنون نیز ادامه دارد - کتابهای زیادی درباره «موسیقی و غنا» تدوین گردیده است؛ به خصوص بعد از پیروزی انقلاب و حاکمیت نظام مقدّس جمهوری اسلامی که تألیفات درباره موسیقی، بیش از هر زمانی گسترش یافته است.

لازم به ذکر است که بیشترین تألیفات در زمینه آموزش موسیقی، علم موسیقی، تاریخ موسیقی و موسیقی دانان بوده و کمتر به حکم شرعی موسیقی پرداخته شده است؛ از این رو، هنوز جای بحث این موضوع عامّ البلوی باقی بوده و همّت حوزویان و عالمان دینی را می‌طلبد که ابعاد مختلف آن را تبیین نموده تا مانع سوء استفاده کج‌اندیشان و انحراف مردم از صراط مستقیم گردند.

۴- سؤال اصلی و فرعی رساله

چون موضوع رساله «تبیین موسیقی از جنبهٔ مشروعیت و آثار فردی و اجتماعی آن» می‌باشد؛ از این رو، در این رساله درصدد پاسخگویی به دو سؤال خواهیم بود:

- ۱- دیدگاه اسلام نسبت به موسیقی چیست؟
- ۲- آثار فردی و اجتماعی موسیقی کدام است؟
به دنبال طرح این مباحث، سؤالات دیگری نیز مطرح می‌گردند که عبارتند از:
 - ۱- موسیقی (در لغت و اصطلاح) چیست؟
 - ۲- انواع موسیقی کدام است؟
 - ۳- فرق بین غنا و موسیقی کدام است؟
 - ۴- دیدگاه فقهای شیعی و سنی نسبت به موسیقی چیست؟
 - ۵- دلایل قایلین به حرمت احکامت موسیقی کدام است؟
 - ۶- اصل اولی در زمینهٔ سبب چیست؟
 - ۷- موارد استثنا از حکم موسیقی کدام است؟
 - ۸- آثار موسیقی در آیات و روایان کدام است؟
 - ۹- آثار موسیقی از دیدگاه علوم و عقول بشر کدام است؟
 - ۱۰- شبهاتی که برخی در زمینهٔ مشروعیت دادن به موسیقی سنتی، عرفانی، درمانی و انواع دیگر آن بیان نموده کدام است و پاسخ آنها چیست؟
 - ۱۱- دیدگاه و فتاویٰ مراجع معاصر تقلید، نسبت به موسیقی چیست؟

۵- روش تحقیق

روش تحقیق در رسالهٔ مذکور بر مبنای روش کتابخانه‌ای بوده است. در پایان مقدمه لازم است نکته‌ای به عنوان تذکر بیان گردد: تحقیق حاضر به دلیل کلی بودن موضوع و گستردگی آن، فاقد بسیاری از مباحث ضروری و جزئی - که جنبهٔ کاربردی بیشتری در جامعه دارد - می‌باشد.

فهرست مطالب

- مقدمه ناسر ۵
- چکیده ۷
- مقدمه مؤلف ۱۰
- ☆ ۱ - تبیین موضوع ۱۰
- ☆ ۲ - اهمیت موضوع رساله - سوابق آن ۱۰
- ☆ ۳ - پیشینه تحقیق درباره موضوع ۱۱
- ☆ ۴ - سؤال اصلی و فرعی رساله ۱۲
- ☆ ۵ - روش تحقیق ۱۲
- بخش اول: کلیات ۱۳
- فصل اول: موسیقی در لغت ۱۴
- ☆ تحلیل و بررسی ۱۶
- ☆ نتیجه فصل اول ۱۷
- فصل دوم: موسیقی در اصطلاح فلاسفه ۱۸
- ☆ ۱ - بوعلی سینا ۱۸
- ☆ تبیین کلام ابن سینا ۱۹
- ☆ ۲ - خواجه نصیر الدین طوسی ۱۹
- ☆ ۳ - صدر المتألهین ۲۰

- ۲۰ بررسی و تحلیل دیدگاه فلاسفه
- ۲۲ **● فصل سوم: موسیقی در اصطلاح شرع**
- ۲۲ الف - مفهوم غنا در لغت و منابع فقهی
- ۲۴ تحلیل و بررسی
- ۲۷ ب - عناصر اصلی مفهوم غنا در شرع مقدّس
- ۲۸ کیفیت استنباط عنصر سوم در مفهوم غنا از آیات و روایات
- ۳۳ بحثی پیرامون سر صدور روایات مربوط به غنا
- ۳۵ نکته
- ۳۶ نتیجه فصل سوم
- ۳۷ **● فصل چهارم: بررسی برخی از مفاهیم به کار رفته در غنا و رابطه آنها با یکدیگر**
- ۳۷ ۱ - ترجیع
- ۳۸ ۲ - تطریب
- ۳۹ دیدگاه محقق اصفهانی در معنای طرب و نقد آن
- ۴۰ چند نکته
- ۴۱ ۳ - نسبت بین ترجیع و اطراب
- ۴۱ ۴ - نسبت بین ترجیع و تطریب با تحسین الصوت
- ۴۲ ۵ - اطراب شأنی یا فعلی؟
- ۴۴ نظر مختار
- ۴۵ نتایج بخش اول
- ۴۷ **■ بخش دوم: غنا (موسیقی آوازی) از جنبه مشروعیت**
- ۴۸ **● فصل اول: دیدگاه فقها پیرامون غنا**
- ۴۸ الف - غنا از دیدگاه فقهای شیعی

- ۵۱ حلیت ذاتی غنا از دیدگاه برخی از علمای شیعی
- ۵۲ ب - غنا از دیدگاه فقهای سنی
- ۵۳ ۱ - مذهب شافعی
- ۵۴ توضیحی پیرامون دیدگاه غزالی
- ۵۵ ۲ - مذهب حنفی
- ۵۶ ۳ - مذهب مالکی
- ۵۷ ۴ - مذهب نبطی
- ۵۸ جمع بندی اقوال فقهای اهل سنت در حکم غنا
- ۶۰ نتیجه فصل اول
- ۶۱ ● فصل دوم: بررسی دلایل دیدگاه فقها
- ۶۱ الف - دلایل قایلین به حرمت ذات غنا
- ۶۱ ۱ - قرآن کریم
- ۶۱ آیه اول
- ۶۲ اشکال مهم
- ۶۳ پاسخ اشکال
- ۶۵ نقد و بررسی سخنان شیخ انصاری رحمته الله علیه
- ۶۵ اشکال محقق ایروانی به شیخ انصاری رحمته الله علیه و نقد آن
- ۶۶ الف - پاسخ صاحب جواهر رحمته الله علیه
- ۶۷ ب - پاسخ امام خمینی رحمته الله علیه
- ۶۷ نقد و بررسی
- ۶۸ اشکال مبنایی
- ۶۸ نظر مختار
- ۷۱ نکته

- ۷۱ آیه دوّم ۷۱
- ۷۲ تقریب استدلال ۷۲
- ۷۲ تحلیل و بررسی ۷۲
- ۷۲ اشکال اوّل ۷۲
- ۷۳ اشکال دوّم ۷۳
- ۷۳ نظر مختار ۷۳
- ۷۳ آیه سوّم ۷۳
- ۷۴ تقریب استدلال ۷۴
- ۷۶ تحلیل و بررسی ۷۶
- ۷۸ فرق لهو و لعب ۷۸
- ۷۸ نتیجه بحث قرآنی و لغوی در مفهوم لهو و لعب و نظر مختار ۷۸
- ۷۹ کیفیت استدلال به آیه لهو الحدیث بعد از تفسیر معنای لهو ۷۹
- ۸۰ دیدگاه شیخ انصاری رحمته اللّٰه ۸۰
- ۸۱ تبیین دیدگاه شیخ رحمته اللّٰه ۸۱
- ۸۲ نقد گفتار شیخ رحمته اللّٰه در حرمت غنا به عنوان لهو ۸۲
- ۸۸ گفتار امام خمینی در زمینه دلالت آیه لهو الحدیث بر حرمت غنا ۸۸
- ۸۸ نقد و بررسی ۸۸
- ۸۹ نظر مختار نسبت به دلالت آیه لهو الحدیث بر حرمت غنا ۸۹
- ۹۰ پرسش و پاسخ ۹۰
- ۹۱ آیه چهارم و پنجم ۹۱
- ۹۱ تقریب استدلال ۹۱
- ۹۳ تحلیل و بررسی ۹۳
- ۹۳ ۱ - مفهوم لغو در لغت، حدیث و تفسیر ۹۳

- ۹۴ ۲ - عدم تمامیت دلالت آیات و روایات ذکر شده بر حرمت غنا.
- ۹۶ آیة ششم.
- ۹۷ کیفیت استدلال.
- ۹۸ نقد و بررسی.
- ۱۰۰ آیة هفتم.
- ۱۰۰ دیدگاه مفسرین در مفهوم آیة: «وَاسْتَفْرِزْ مِنْ أَشْطَقَتْ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ».
- ۱۰۱ کیفیت استدلال به آیه نسبت به حرمت ذاتی غنا.
- ۱۰۲ نقد و بررسی.
- ۱۰۳ اشکال اصلی به استدلال کنندگان به آیه در حرمت غنا.
- ۱۰۴ نتیجه مباحث مربوط به آیات.
- ۱۰۴ ۲ - روایات (ظوائف مستکنه، امانات).
- ۱۰۵ بررسی روایات طایفه اول؛ روایاتی که دلالت بر باطل بودن غنا می‌کنند.
- ۱۰۶ اشکال محقق نراقی رحمته الله.
- ۱۰۷ نقد و بررسی.
- بررسی روایات طایفه دوم: روایاتی که غنا و استعمال آن را سبب پیدایش نفاق، فقر، بلاهای سخت و ... می‌داند.
- ۱۰۹ بلاهای سخت و ... می‌داند.
- ۱۱۰ بررسی روایات طایفه سوم: روایاتی که از نشستن در مجلس غنا و استعمال آن نهی می‌کند.
- ۱۱۲ بررسی روایات طایفه چهارم: روایاتی که غنا را بدترین صوتها می‌داند.
- ۱۱۳ بررسی روایات طایفه پنجم: روایاتی که بر حرمت تعلیم و تعلم غنا دلالت می‌کنند.
- ۱۱۴ بررسی روایات طایفه ششم: روایاتی که کسب ناشی از غنا را حرام می‌دانند.
- ۱۱۷ بررسی روایات طایفه هفتم: روایاتی که دلالت بر نهی از غنا در قرآن می‌کنند.
- بررسی روایات طایفه هشتم: روایاتی که غنا را از مصادیق لهویاتی می‌داند که انسان را از یاد خداوند متعال باز می‌دارد.
- ۱۱۸

- ۱۱۹ جمع‌بندی طوایف هشت‌گانه روایات
- ۱۲۱ نتیجه بحث از روایات
- ۱۲۳ ۳ - اجماع
- ۱۲۵ نقد و بررسی
- ۱۲۶ ۴ - عقل
- ۱۲۶ تحلیل و بررسی
- ۱۲۷ باب - دلایل باریک به حقیقت ذاتی غنا
- ۱۲۷ ۱ - آیات
- ۱۲۸ نقد و بررسی
- ۱۲۸ ۲ - روایات
- ۱۲۹ نقد و بررسی دلالت روایتهای مذکور
- بررسی روایات طایفه دوم: روایاتی که دولت به عنوان اینکه مدح قرائت قرآن به صورت
- غنا و ترجیح دارند
- ۱۳۱ تحلیل و بررسی روایت: «من لم يتغنَّ بالقرآن فليس منّا»
- ۱۳۴ الف - دیدگاه سیدمرتضی رحمته الله
- ۱۳۴ باب - دیدگاه شیخ صدوق رحمته الله
- ۱۳۵ نظر مختار در معنای حدیث: «من لم يتغنَّ بالقرآن فليس منّا»
- بررسی روایات طایفه سوم: روایاتی که دلالت بر جواز خرید و فروش زنان معتبه و حلال
- بودن کسب حاصل شده از طریق غنا را دارند
- ۱۳۷ بررسی روایات طایفه چهارم: روایاتی که دلالت بر جواز غنا در عید قربان، عید فطر و ایام
- فرح دارند
- ۱۴۰ دیدگاه فقها نسبت به روایت علی بن جعفر رحمته الله
- ۱۴۱ نقد و بررسی
- ۱۴۱

- ۱۴۲ نقد و بررسی کلام شیخ رحمته الله علیه
- ۱۴۵ نقد و بررسی
- ۱۴۵ نظر مختار
- ۱۴۶ جمع بندی روایات طوایف چهارگانه
- ۱۴۷ ۳ - نقد روایات نهی کننده از غنا
- ۱۴۷ الف - ضعف سندی
- ۱۴۸ نقاد بر
- ۱۴۸ ب - ضعف دلالت (انصراف)
- ۱۴۹ گفتار مرحوم فیض رحمته الله علیه
- ۱۵۱ تبیین دیدگاه فیض رحمته الله علیه
- ۱۵۲ نقد و بررسی گفتار مرحوم فیض رحمته الله علیه : دیدگاه فقها
- ۱۵۳ دیدگاه شیخ انصاری رحمته الله علیه نسبت به گفتار فیض رحمته الله علیه
- ۱۵۶ تحلیل و بررسی گفتار شیخ رحمته الله علیه
- ۱۵۷ دیدگاه امام خمینی رحمته الله علیه نسبت به سخنان فیض رحمته الله علیه
- ۱۶۱ دیدگاه آیه الله خوئی رحمته الله علیه نسبت به سخنان فیض رحمته الله علیه
- ۱۶۲ بررسی گفتار آیه الله خوئی رحمته الله علیه
- ۱۶۴ نظر نهایی و مختار در زمینه سخنان فیض رحمته الله علیه
- ۱۶۶ نتیجه بحث
- ۱۶۷ سخنان محقق سبزواری رحمته الله علیه در استحباب غنا در قرآن
- ۱۶۹ تبیین گفتار محقق سبزواری رحمته الله علیه
- ۱۷۰ تحلیل و بررسی
- ۱۷۲ نظر نهایی نسبت به سخنان محقق سبزواری رحمته الله علیه
- ۱۷۲ نتایج کلی فصل دوم

- فصل سوم: موارد استثنا از حکم غنا ۱۷۲
- الف - غنا در عروسی ۱۷۴
- ۱ - دیدگاه فقها ۱۷۴
- ۲ - مراد از مجلس عروسی در گفتار فقها ۱۷۶
- ۳ - دلایل قایلین به جواز غنا در عروسی ۱۷۷
- تحلیل و بررسی روایت عبدالاعلی ۱۸۱
- نتیجه بحث ۱۸۴
- بحثی پیرامون عروسی حضرت فاطمه زهرا علیها السلام و کیفیت برگزاری آن ۱۸۴
- تحلیل و تبیین ۱۸۷
- ب - غنای در مراثی ۱۸۷
- ۱ - دیدگاه فقها پیرامون غنای در مراثی ۱۸۸
- ۲ - دلایل قایلین به جواز غنا در مراثی ۱۸۹
- الف - روایات ۱۸۹
- ب - عدم تحقق مفهوم غنا در مراثی ۱۹۱
- تحقیق و بررسی ۱۹۱
- ج - سیره مستمره فقها و مشرعیان ۱۹۱
- تحقیق و بررسی ۱۹۲
- د - عدم اخبار صحیح و صریح در تحریم مطلق غنا ۱۹۳
- تحقیق و بررسی ۱۹۳
- ه - اصالة الجواز ۱۹۳
- تحقیق و بررسی ۱۹۴
- و - اعانت غنا در مراثی اهل بیت علیهم السلام به گریه نمودن بر مصایب آنها ۱۹۵
- گفتار مقدس اردبیلی رحمته الله ۱۹۵

- ۱۹۶ اشکالات شیخ انصاری رحمته الله علیه به مقدّس اردبیلی رحمته الله علیه
- ۱۹۷ بررسی نظر شیخ انصاری رحمته الله علیه در اشکال به مقدّس اردبیلی
- ۱۹۸ نتیجه بحث غنای در مراثی
- ۱۹۸ ج - غنا در حُدا
- ۱۹۸ ۱ - مفهوم لغوی حُدا
- ۱۹۹ ۲ - گفتار فقها
- ۲۰۰ ۳ - بررسی گفتار فقها
- ۲۰۰ منشأ اختلاف فقها در حکم حُدا
- ۲۰۱ ۳ - بررسی لایل راز حُدا
- ۲۰۱ الف - روایات
- ۲۰۳ ب - اصالة الجواز، اصالة الاجم
- ۲۰۳ نقد و بررسی
- ۲۰۳ نتایج فصل سوم
- ۲۰۴ ● فصل چهارم: اصل عملی در مسأله غنا
- ۲۰۴ مقدمه
- ۲۰۴ بررسی اصل، در مسأله غنا
- ۲۰۵ ۱ - شبهه حکمیة تحریمیة
- ۲۰۶ نظر مختار
- ۲۰۷ ۲ - شبهه موضوعیة مفهومیة
- ۲۰۸ ۳ - شبهه موضوعیة مصداقیة
- ۲۰۸ دیدگاه محقق ابروانی رحمته الله علیه در موارد شک در تحقّق مفهوم غنا
- ۲۱۰ تبیین و تحلیل بیان ابروانی رحمته الله علیه
- ۲۱۰ نظر مختار

۲۱۱	نتایج کلی از مباحث بخش دوم
۲۱۲	بخش سوم: موسیقی سازی (استعمال آلات طرب) از جنبه مشروعیّت
۲۱۴	فصل اول: تبیین مفهومی
۲۱۴	مراد از استعمال آلات لهو و طرب در منابع روایی و فقهی
۲۱۵	تبیین لغوی برخی از مفاهیم در آلات لهو و طرب (موسیقی)
۲۱۵	۱- ذوات الأوتار
۲۱۵	۲- ذوات النفع
۲۱۶	۳- طامات و کاسات
۲۱۶	۴- الواح
۲۱۸	نتیجه فصل اول
۲۱۹	فصل دوم: دیدگاه فقها
۲۱۹	دیدگاه فقهای شیعه
۲۲۱	دیدگاه فقهای سنی
۲۲۲	نتیجه فصل دوم
۲۲۳	فصل سوم: بررسی دلایل فقها در حرمت نوازندگی
۲۲۳	الف- قرآن
۲۲۳	آیه اول
۲۲۳	تقریب استدلال
۲۲۴	نقد و بررسی
۲۲۵	آیه دوم
۲۲۵	تقریب استدلال
۲۲۵	تحلیل و بررسی
۲۲۷	آیه سوم و چهارم

- ۲۲۷ ب - روایات
- ۲۲۷ بررسی روایات طایفه اول: روایاتی که نهی یا سرزنش از استعمال آلات موسیقی می‌کنند ...
- ۲۳۷ نتیجه روایات طایفه اول
- ۲۳۷ بررسی روایات طایفه دوم: روایاتی که بیانگر آثار وضعی استعمال آلات لهو و لعب بوده و نهی از استماع آن می‌کنند
- ۲۴۹ نتیجه روایات طایفه دوم
- ۲۴۹ بررسی روایات طایفه سوم: روایاتی که نهی از معاشرت آلات موسیقی داشته و حتی شکسته آنها را سبب ضمان نمی‌داند
- ۲۴۹ بررسی روایات طایفه چهارم: روایاتی که امر به نابودی آلات موسیقی کرده و آن را یکی از اهداف بعثت نبوی صلی الله علیه و آله است
- ۲۵۲ اهداف بعثت نبوی صلی الله علیه و آله
- ۲۵۴ بررسی روایات طایفه پنجم: روایاتی که استفاده گسترده مردم از آلات موسیقی را به ویژه نسبت به قرآن پیشگویی نموده و مردم نسبت به آن هشدار داده‌اند
- ۲۵۶ جمع‌بندی از مجموع روایات طوائف پنجگانه
- ۲۵۶ ۱ - تواتر معنوی
- ۲۵۷ ۲ - قرینه داخلی (در روایات) بر حرمت مطلق نوازندگی و استماع آن
- ۲۵۷ ۳ - قرینه خارجی بر حرمت مطلق نوازندگی
- ۲۵۸ ۴ - اجماع
- ۲۵۹ نقد و بررسی
- ۲۵۹ ۵ - عقل
- ۲۶۰ نقد و بررسی
- ۲۶۰ ۵ - سیره معصومین علیهم السلام
- ۲۶۰ ۶ - سیره مشرعه
- ۲۶۱ بررسی

- ۲۶۱ نتیجه فصل سوم
- فصل چهارم: موارد جواز نوازندگی با آلات موسیقی در منابع اهل سنت ۲۶۲
- ۲۶۳ طوایف چهارگانه روایات
- ۲۶۳ طایفه اول: روایاتی که دلالت بر جواز دف زدن زنها در ایام عید می‌کند
- ۲۶۴ طایفه دوم: روایاتی که دلالت بر جواز دف زدن در مجالس عروسی می‌کند
- ۲۶۴ طایفه سوم: روایاتی که بر جواز دف زدن در صورتی که متعلق نذر قرار گیرد دلالت می‌کند
- ۲۶۴ طایفه چهارم: روایاتی که بر جواز دف زدن زنان در هنگام آمدن فردی از سفر دلالت می‌کند
- ۲۶۵ نتیجه فصل چهارم
- فصل پنجم: اصل عملی در مسأله ازنندگی ۲۶۷
- ۲۶۷ صور شک در مسأله نوازندگی
- ۲۶۷ ۱ - شبهه حکمیة تحریمیة
- ۲۶۸ ۲ - شبهه موضوعیة مفهومیة
- ۲۶۸ ۳ - شبهه موضوعیة مصداقیة
- ۲۶۹ نتایج کلی مباحث بخش سوم
- بخش چهارم: پیامدهای فردی و اجتماعی موسیقی و غنا ۲۷۱
- فصل اول: پیامدهای غنا و موسیقی از دیدگاه قرآن ۲۷۲
- ۲۷۲ الف - آیه لهو الحدیث
- ۲۷۲ ۱ - لهو بودن غنا
- ۲۷۳ ۲ - حدیث لهو بودن غنا
- ۲۷۳ ۳ - غنا، عامل گمراهی از مسیر فطرت
- ۲۷۳ ۴ - ناخواسته و ناآگاهانه بودن پیامدهای منفی غنا در انسان

- ۲۷۴ ۵ - غنا، سبب استهزا و تحقیر نمودن ارزشهای واقعی.
- ۲۷۵ ۶ - فرجامی سخت و اهانت آمیز در انتظار ترویج کنندگان موسیقی و غنا.
- ۲۷۶ ۷ - غنا، عامل تکبر و بی تفاوتی نسبت به آیات الهی.
- ۲۷۷ ۸ ب - آیه قول الزور.
- ۲۷۷ ۸ - اجتناب از غنا و موسیقی موجب تعظیم قوانین و شعائر الهی.
- ۲۷۸ ۹ - خطر ورود در ظلمتکده شرک.
- ۲۷۸ ۱۰ - خسارت فکری.
- ۲۷۸ برداشت حلی از آیه قول الزور.
- ۲۷۹ نتیجه فصل اول.
- ۲۸۰ ● فصل دوم: پیامدها، غنا و موسیقی از دیدگاه روایات.
- ۲۸۰ ۱ - غنا عامل پیدایش نفاق در تب.
- ۲۸۰ تبیین رابطه غنا و نفاق.
- ۲۸۱ ۲ - غنا عامل پیدایش فقر.
- ۲۸۱ تبیین رابطه غنا و فقر.
- ۲۸۲ ۳ - غنا مانع اجابت دعا.
- ۲۸۳ تبیین رابطه غنا و مانعیت در اجابت.
- ۲۸۳ ۴ - غنا و موسیقی، عامل زایل شدن پرده حیا، وقوع در زنا و ...
- ۲۸۳ تبیین رابطه غنا و زنا.
- ۲۸۴ ۵ - غنا عامل دور شدن از خداوند متعال.
- ۲۸۴ تبیین رابطه غنا و دوری از خداوند.
- ۲۸۶ ۶ - غنا و موسیقی، عامل محروم شدن از صداهای زیبا و فرحبخش بهشت.
- ۲۸۶ تبیین رابطه غنا و محرومیت از صداهای زیبا و فرحبخش بهشت.
- ۲۸۶ ۷ - غنا عامل تسلط شیطان بر انسان.

- ۲۸۷ ۸ - غنا، عامل قساوت قلب
- ۲۸۷ تبیین رابطه بین غنا و قساوت قلب
- ۲۸۸ ۹ - غنا زمینه نزول بلا
- ۲۸۹ ۱۰ - غنا علت روسیاهی در قیامت
- ۲۸۹ تبیین رابطه بین غنا و موسیقی با روسیاهی در قیامت
- ۲۹۰ ۱۱ - غنا و موسیقی، سبب ردّ شهادت
- ۲۹۰ تبیین رابطه بین غنا و ردّ شهادت
- ۲۹۱ ۱۲ - سبب نقصان عقل
- ۲۹۲ ۱۳ - غنا و موسیقی، ملل شکست در زندگی
- ۲۹۲ نتیجه فصل دوم
- ۲۹۳ ● فصل سوم: پیامدهای غنا، موسیقی از دیدگاه علوم و عقول بشری
- ۲۹۳ مقدمه
- ۲۹۴ الف - پیامدهای جسمی غنا و موسیقی
- ۲۹۴ ۱ - عوارض قلبی
- ۲۹۵ ۲ - فشار خون
- ۲۹۶ ۳ - ضعف بینایی
- ۲۹۸ ۴ - ضعف شنوایی
- ۲۹۸ ۵ - اختلالات مغزی
- ۲۹۹ تب - پیامدهای روحی و روانی غنا و موسیقی
- ۲۹۹ ۱ - ضعف اعصاب
- ۳۰۲ ۲ - بروز حالات و رفتارهای ناهنجار
- ۳۰۲ ۳ - افسردگی و خمودی (آرامش کاذب)
- ۳۰۵ ۴ - تهییج عشق و شهوت

- ☆ ۵ - جنون ۳۰۶
- ☆ ۶ - سست شدن بنیاد خانواده و انحطاط اخلاقی ۳۰۸
- ☆ ج - پیامدهای ذهنی غنا و موسیقی ۳۰۹
- ☆ ۱ - تحمیل و دور شدن از واقعیات ۳۰۹
- ☆ ۲ - تضعیف نیروی خرد ۳۱۱
- ☆ ۳ - سلب اراده و قدرت اختیار ۳۱۲
- ☆ د - پیامدهای طبیعی و وضعی غنا و موسیقی ۳۱۳
- ☆ ۱ - کاهش عمر ۳۱۳
- ☆ ۲ - اتلاف وقت ۳۱۴
- ☆ بحثی پیرامون مشکل اثرات زیادت ۳۱۵
- ☆ نتایج بخش چهارم ۳۱۶
- بخش پنجم: حلّ برخی شبهات و نوآمات پیرامون موسیقی و غنا ۳۱۷
- فصل اوّل: شبهاتی پیرامون موسیقی و حل آنها ۳۱۸
- ☆ شبهه اوّل: موسیقی، عامل گریز از دردها! ۳۱۸
- ☆ شبهه دوّم: موسیقی عامل تلطیف روح! ۳۲۰
- ☆ شبهه سوّم: موسیقی، عامل رفع خستگی و افزایش راندمان کار! ۳۲۱
- ☆ شبهه چهارم: موسیقی، عامل تسکین بیماریهای روانی! ۳۲۲
- ☆ شبهه پنجم: موسیقی، عامل آرامش و لذّت ۳۲۴
- فصل دوّم: توهمات پیرامون مشروعیت برخی از انواع موسیقی ۳۲۸
- ☆ ۱ - سماع - موسیقی، غنا، رقص عرفانی - و توهم مشروعیت ۳۲۸
- ☆ الف - معنای سماع در لغت و اصطلاح ۳۲۸
- ☆ ب - دلایل متصوّفه بر مشروعیت سماع ۳۲۹
- ☆ ۱ - قرآن ۳۲۹

- ۳۲۹ تقریب استدلال
- ۳۳۰ نقد و بررسی
- ۳۳۱ آیه دّوم
- ۳۳۲ نقد و بررسی
- ۳۳۳ ۲- روایات
- ۳۳۳ طایفه اول: روایاتی که دلالت بر مدح از صوت زیبا می‌کند
- ۳۳۳ نقد و بررسی
- ۳۳۳ طایفه دّوم: روایاتی که بانگ سماع پیامبر ﷺ می‌باشد
- ۳۳۵ تأسف و تأثر
- ۳۳۵ طایفه سوّم: روایاتی که بانگ سماع حبابه و تابعین می‌باشد
- ۳۳۶ ۳- فطرت
- ۳۳۶ نقد و بررسی
- ۳۳۷ ۲- موسیقی سنتی و توهم مشروعیت
- ۳۳۷ تعریف موسیقی سنتی
- ۳۳۹ توهم مشروعیت موسیقی سنتی و نقد آن
- ۳۴۰ نتایج بخش پنجم
- ۳۴۱ ● خاتمه
- ۳۴۱ بخش نخست (کلیات)
- ۳۴۱ نظر مختار در بخش اول
- ۳۴۲ بخش دّوم
- ۳۴۲ نظر مختار در بخش دّوم
- ۳۴۲ بخش سوّم
- ۳۴۲ نظر مختار در بخش سوّم

- ۳۴۲ بخش چهارم
- ۳۴۲ نظر مختار در بخش چهارم
- ۳۴۴ بخش پنجم
- ۳۴۴ نظر مختار در بخش پنجم
- ۳۴۵ ● ضمائم
- ۳۴۵ ضمیمه اول: فتاوی مراجع عظام تقلید پیرامون موسیقی، غنا و کف زدن
- ۳۴۶ الف - موسیقی (نوازندگی)
- ۳۴۸ ب - غنا (خوانندگی)
- ۳۵۰ ج - کف زدن
- ضمیمه دوم: قسمی از محران امام خمینی درباره موسیقی در دیدار با گروه اجراکننده
- ۳۵۱ رادیو دریا، سال ۱۳۵۸
- ۳۵۲ تأسف عمیق
- ۳۵۵ ● فهرست منابع و مأخذ
- ۳۶۸ ● فهرست مطالب